

Repositório ISCTE-IUL

Deposited in *Repositório ISCTE-IUL*:

2024-04-01

Deposited version:

Publisher Version

Peer-review status of attached file:

Peer-reviewed

Citation for published item:

Dragovic, S., Rabrenovi, J. & Vujoševi, M. (2023). Svetlana Kana Radevi: Arhitektka socialistinega modernizma. In Jovana Mihajlovi Trbovc (Ed.), *Naše znanstvenice: Kako so ženske soustvarjale znanost v Jugoslaviji*. (pp. 310-323). Ljubljana, Slovenia: Založba ZRC.

Further information on publisher's website:

10.3986/9789610507024

Publisher's copyright statement:

This is the peer reviewed version of the following article: Dragovic, S., Rabrenovi, J. & Vujoševi, M. (2023). Svetlana Kana Radevi: Arhitektka socialistinega modernizma. In Jovana Mihajlovi Trbovc (Ed.), *Naše znanstvenice: Kako so ženske soustvarjale znanost v Jugoslaviji*. (pp. 310-323). Ljubljana, Slovenia: Založba ZRC., which has been published in final form at <https://dx.doi.org/10.3986/9789610507024>. This article may be used for non-commercial purposes in accordance with the Publisher's Terms and Conditions for self-archiving.

Use policy

Creative Commons CC BY 4.0

The full-text may be used and/or reproduced, and given to third parties in any format or medium, without prior permission or charge, for personal research or study, educational, or not-for-profit purposes provided that:

- a full bibliographic reference is made to the original source
- a link is made to the metadata record in the Repository
- the full-text is not changed in any way

The full-text must not be sold in any format or medium without the formal permission of the copyright holders.

Sonja Dragović, Jelena Rabrenović
in Milica Vujošević

Svetlana Kana Radević

* arhitektka socialističnega modernizma

Opus Svetlane Kane Radević predstavlja enega najpomembnejših premikov v razvoju moderne arhitekture v Črni gori in svojevrsten prispevek k arhitekturni sceni socialistične Jugoslavije. Njena obsežna in raznolika dela, ki so nastala v obdobju od konca šestdesetih do konca devetdesetih let dvajsetega stoletja, pričajo o izjemni izobraženosti in širini avtoričinih področij delovanja, pa tudi o zavezanosti etičnemu razmišljanju o arhitekturi kot o umetniški, znanstveni in tehnični dejavnosti, ki ima moč povezovanja, oblikovanja in izboljševanja skupnosti. Učenje na podlagi takšnega razmišljanja ter iz na njem utemeljenih arhitekturnih dosežkov se zdi še zlasti pomembno danes, ko Kaninim stvaritvam grozi izginotje pod stihijsko gradnjo novega kapitalističnega mesta, ki je ne vodi skrbno pretehtan javni interes, temveč priložnost za zasebni finančni dobiček, in ko se v ospredje zanimanja javnosti ponovno vračajo vprašanja politične moči in družbene odgovornosti arhitekture.

Svetlana Kana Radević se je rodila leta 1937 na Cetinju, kjer je tudi končala osnovno šolo. Srednjo šolo je obiskovala v Podgorici, glavnem mestu Črne gore, ki se je v obdobju socializma imenovalo Titograd, med drugo svetovno vojno pa je bilo skoraj popolnoma uničeno oziroma porušeno v zavezniških bombardiranjih. Njeni spomini na igre v otroštvu¹ – gradnjo hišic iz salonitnih plošč, izdelovanje peščene ure, ki je v tem izmišljenem naselju prevzela vlogo trga – pričajo o njenih zgodnjih ustvarjalnih zanimanjih za elemente arhitekture in urbanizma, pa tudi o tesni povezanosti s skupnostjo, v kateri je

¹ Branislav Mićunović (režija) in Vasko Ivanović (scenarij), »Život jedini čovjeka – Svetlana Kana Radević«, dokumentarni film, 28 min., TV Titograd (arhiv Radio-televizija Crne Gore), 1980.

odraščala in kasneje ustvarjala. Eden izmed njenih tovarišev pri teh igrah in iz obdobja njenega otroštva v Podgorici je bil namreč Vukota Tupa Vukotić, ki je kasneje tudi sam postal pomemben in znan črnogorski arhitekt, Kanin kolega, katerega delo je prav tako zaznamovalo razvoj mesta Črne gore v drugi polovici dvajsetega stoletja.

Svetlana Kana Radević kot mlada arhitektka (osebni arhiv Svetlane Kane Radević, hrani APSS Institut © www.kanaradevic.me).

Kana je po končani gimnaziji s šolanjem nadaljevala v Beogradu, kjer se je leta 1955 vpisala na Fakulteto za arhitekturo. Diplomirala je leta 1963 v razredu profesorjev Stanka Kliske, Uroša Martinovića in Bogdana Bogdanovića,² ob študiju arhitekture pa je vzporedno študirala in diplomirala tudi iz umetnostne zgodovine na beograjski Filozofski fakulteti. Njena diplomska naloga je bil

² Rifat Alihodžić in Slavica Stamatović Vučković, »Jedina žena dobitnica Savezne »Borbine« nagrade / The Only Female Recipient of the Federal »Borba« Award«, *Piranesi* 41/27 (2019): 6–33, <https://piranesi.eu/> (dostop: 27. julij 2022).

projekt kongresnega centra, iz katerega je bilo mogoče jasno razbrati ne le avtoričino naklonjenost Internacionalnem slogu – za katerega je značilna pravilna geometrija, ki je v zahodni arhitekturi prevladovala sredi 20. stoletja – ampak tudi njeno poznavanje sodobne ameriške in brazilske arhitekture.³ Že naslednje leto je zmagala na arhitekturnem natečaju za gradnjo hotela na bregu reke Morače v Titogradu, in sicer s projektom, ki je razkrival novo smer razvoja njenega arhitekturnega izraza, posvečenega iskanju in artikulaciji harmonije med univerzalnostjo sodobnih oblik ter specifičnostjo lokalnih pokrajin in materialov. Na natečaju je bila za ta hotel predvidena lokacija na bregu Morače, reke, ki teče skozi središče mesta in katere kanjonska struga je edinstvena značilnost podgoriške pokrajine, ki pa – paradoksalno – urbanistično slabo komunicira z mestom, prebivalci pa nanjo niso neposredno orientirani. Na nasprotnem bregu Morače se nahaja stara mestna četrt (Stara Varoš) z značilnimi ostanki otomanske trdnjave Depedogen, kamnitim mostom ob izlivu Ribnice v Moračo ter pešpotjo, ki se iz Stare Varoši spušča do obrežja, od koder se razkriva pogled na lokacijo, ki je bila v natečaju predvidena za hotel. Kana je predlagala rešitev, s katero je bila reka uspešno vključena v povsem intimno komunikacijo med novim hotelom in starimi kamnitimi ostanki trdnjave na nasprotnem bregu: arhitektka je namreč na zidove hotela elegantno prenesla obliko in materializacijo trdnjave Depedogen ter s skrbnim premislekom o kontekstu povezala oba bregova reke, obenem pa tudi dve obdobji in dve kulturi, katerih stik je temu prostoru tudi dal tako navdihujočo specifičnost. Stavbo hotela je načrtovala podolgovato, tako da poteka vzporedno s tokom reke in »z valovitimi nabori govori o Morači na najboljši možen način«,⁴ fasada pa je obložena z »moraškimi prodniki« – kamenčki iz rečne struge, kar prispeva k vtisu, da hotel je preprosto nastal kot nadaljevanje Morače, vzniknil iz njene struge. Inovativnost tovrstnega pristopa je Kani prinesla zmago na natečaju ter realizacijo projekta hotela »Podgorica«, pri katerem je tudi sama aktivno sodelovala. Kot je dejala v enem izmed intervjujev:

³ Anna Kats, »Svetlana Kana Radević (1937-2000)«, *The Architectural Review*, 13. marec 2020, <https://www.architectural-review.com/essays/reputations/svetlana-kana-radevic-1937-2000> (dostop: 27. julij 2022).

⁴ Andrija Markuš, *50 neimara Crne Gore*, Podgorica: Arhitektonski forum, 2008, str. 166.

Okolica hotela »Podgorica« takoj po izgradnji in danes na fotografijah dveh podgoriških fotografov, očeta in sina (fotografiji © Mensut Krpuljević, © Damir Krpuljević).

Vhod v hotel (osebni arhiv Svetlane Kane Radević, hrani APSS Institut, www.kanaradevic.me).

»Od vseh faz arhitekturnega dela mi je najbolj všeč faza izvedbe. Pri gradnji aktivno sodelujem. To, kar je bila prej domišljija, tedaj postaja resničnost.«⁵ Hotel, katerega gradnja je bila zaključena leta 1967, je bil odprt ob pohvalah jugoslovanske arhitekturne scene in nagradah za arhitektko, ki je za ta projekt prejela tudi republiško in zvezno nagrado časnika *Borba*, največje priznanje za arhitekturo v Jugoslaviji. Kot je tistega leta v članku za prestižno strokovno revijo *Arhitektura, urbanizam* zapisal Aleksandar Đokić, je žirija v obrazložitvi nagrade poudarila, da hotel »Podgorica« odlikuje

⁵ Goran Sekulović, »Susreti sa savremenicima: Svetlana Kana Radević«, *Pobjeda*, 17. avgust 1991.

pravilnost arhitekturnega postopka umeščanja objekta v okolico, še posebej glede na občutljivo lokacijo. S tem so bile dosežene visoke prostorske kvalitete, obenem pa je bila uresničen tudi sodobna humana obravnava vprašanja utilitarnosti. Detajlom je posvečena skrbna pozornost, materiali iz okolice pa so posrečeno uporabljeni tako na zunanosti kot v notranjosti.⁶

Ko je Svetlana Kana Radević pri dopolnjenih 29 letih prejela zvezno nagrado *Borbe* za arhitekturo, je postala najmlajša prejemnica te prestižne nagrade in obenem edina ženska, ki je bila kadar koli deležna tega priznanja; čeprav so bile v Jugoslaviji ženske po zakonu »enakopravne z moškimi na vseh področjih državnega, gospodarskega in družbenopolitičnega življenja«,⁷ je globoko zakoreninjena delitev na »ženske« in »moške« poklice močno vplivala na zastopanost in prepoznavnost žensk v arhitekturi. Ob pohvalah strokovnih krogov je bila Kana deležna tudi priznanja širše javnosti, tako da je leta 1968 za projekt hotela »Podgorice« prejela še Trinajstojuljsko nagrado – najvišje državno priznanje Črne gore.

V obdobju, ko je delala na tem projektu, ki je ostal njeno najbolj prepoznavno delo, je bila Kana zaposlena v Republiškem zavodu za urbanizem in projektiranje (RZUP) v Titogradu. Tam je začela delati takoj po zaključenem študiju v Beogradu leta 1963 in ostala tam do leta 1972, ko je odšla na magistrski študij v Združene države Amerike.⁸ V tem obdobju je delala na številnih avtorskih projektih v Črni gori: že leta 1968 so po njenih načrtih zgradili avtobusno postajo v Podgorici in stanovanjsko-poslovno stavbo v Petrovcu na Moru, naslednje leto pa je bil dokončan še stanovanjsko-poslovni objekt v Mojkovcu – malem gorskem mestecu na severu Črne gore. V tistem času je Kana začela delati tudi načrte za motel »Mojkovac«, ki je bil zgrajen malo kasneje, leta 1974. V teh projektih je še naprej razvijala svoj preišljen in skrben pristop.

⁶ Aleksandar Đokić, »Treća nagrada »Borbe« Milanu Miheliću i Svetlani Radević«, *Arhitektura, urbanizam* 47 (1967).

⁷ Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije (iz leta 1946), člen 24. Arhiv Jugoslavije.

⁸ Kats, »Svetlana Kana Radević (1937–2000)«.

Kot ugotavljajo avtorji ene izmed redkih strokovnih analiz njenega dela, je pri projektih, uresničenih v Mojkovcu, ponovno prišel do izraza njen skrben in odgovoren odnos do specifik novega konteksta, pa tudi »prefinjen čut za mere in razmerja ter prepoznavna dinamičnost, ki iz arhitekture dela resnične dogodke v prostoru.«⁹

V tem obdobju se je Kana ukvarjala tudi z urbanizmom: v okviru sodelovanja RZUP pri izdelavi regionalnega prostorskega načrta »Južni Jadran« iz leta 1969 je sodelovala pri urbanističnem načrtu za Jaz, obmorsko mestece blizu Budve. V desetletju po diplomu na Fakulteti za arhitekturo v Beogradu se je Kana uspešno ukvarjala z delom v javni službi in s svojo arhitekturno prakso, urbanizmom in arhitekturo v geografsko bližnjih, a vsebinsko raznolikih delih Črne gore. Prejem Fulbrightove štipendije ameriške vlade pa ji je omogočil, da je leta 1972 šolanja nadaljevala v ZDA.

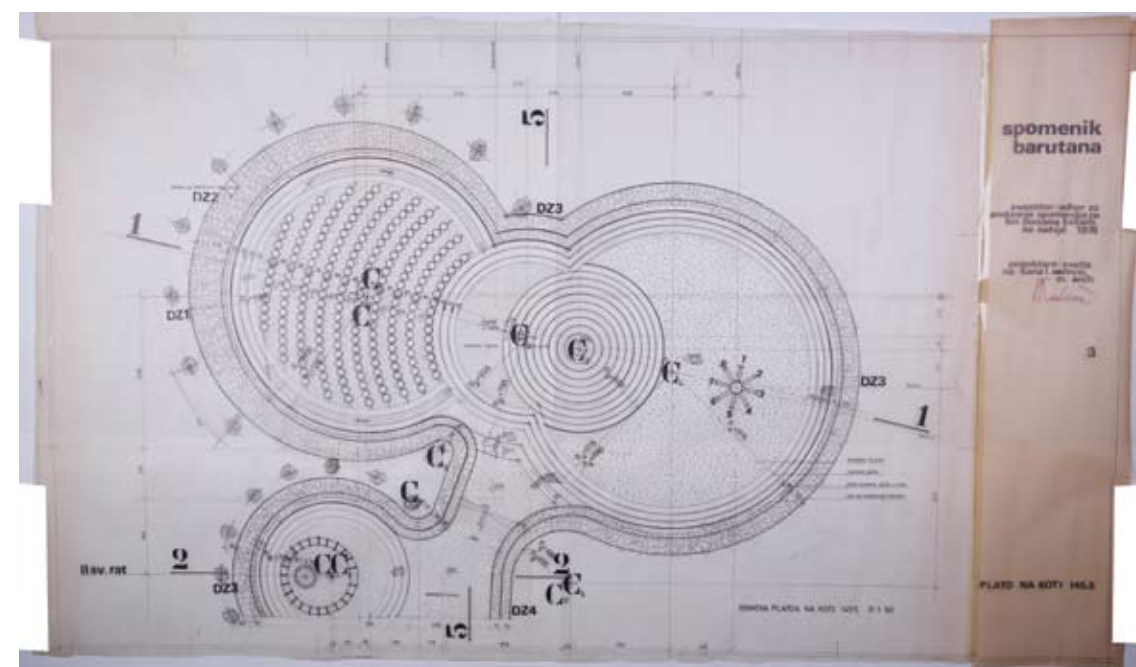
Kana je bila vsestranska osebnost (osebni arhiv Svetlane Kane Radević, hrani APSS Institut © www.kanaradevic.me).

⁹ Alihodžić in Stamatović Vučković, »Jedina žena dobitnica Savezne 'Borbine' nagrade«.

Vpisala se je na magistrski študij arhitekture na Univerzi v Pensilvaniji – ponovno kot edina ženska v razredu 22 študentov pri slovitom ameriškem arhitektu Louisu Kahnu ter kot ena izmed samo 16 žensk, ki so v 19 letih njegovega obstoja ta program uspešno zaključile.¹⁰ Leta 1973 je magistrirala in se nato na isti univerzi vpisala na doktorski študij; v naslednjih treh letih je opravila vse potrebne izpite, ni pa napisala doktorske naloge. Leta 1977 je zapustila ZDA in naslednje desetletje delala na avtorskih projektih v Jugoslaviji ter se strokovno izpopolnjevala s specializacijami in angažmaji v Parizu (Centre Scientifique et Technique du Bâtiment), Salzburgu, Moskvi in na Japonskem, v tokijskem studiu znanega Kisha Kurokawe.¹¹ Takoj po vrnitvi iz Amerike so nastala nekatera njena najbolj znana dela, med drugim Spomenik padlim borcem Lješanske nahije na Barutani pri Podgorici, zgrajen med letoma 1976 in 1980, z jasnimi referencami na delo njenega mentorja z beograjske Fakultete za arhitekturo – znanega arhitekta in kiparja Bogdana Bogdanovića, med drugim tudi avtorja znanega spomenika v Jasenovcu na Hrvaškem. Drugo znano delo Kane iz tega obdobja je hotel »Zlatibor« v Užicah, dokončan leta 1981, v katerega monolitni obliki je moč zlahka prepoznati vpliv Louisa Kahna. Na podlagi trenutno dostopnih virov ni mogoče natančno določiti poteka njene mednarodne kariere, prav tako ne projektov izven Jugoslavije, na katerih je delala v tem obdobju. Kar je znano, pa kaže na to, da je bilo za njen poklicni razvoj zelo pomembno dinamično, svetovljansko in izzivov polno okolje mednarodne modernistične arhitekturne scene.

Spomenik padlim borcem Lješanske nahije na Barutani pri Podgorici (fotografije © Sanja Vrzić in Diogo Pereira, 2019, © Aleksandra Kapetanović, 2021).

Načrt za spomenik iz leta 1976 (osebni arhiv Svetlane Kane Radević, hrani APSS Institut ©www.kanaradevic.me).

¹⁰ Kats, »Svetlana Kana Radević (1937–2000)«.

¹¹ Alihodžić in Stamatović Vučković, »Jedina žena dobitnica Savezne »Borbine« nagrade«.

V drugi polovici 1980-ih in v začetku 1990-ih let sta bila v Titogradu oz. Podgorici dokončana še dva pomembna Kanina projekta: Leksikografski zavod (1984–1989) in Poslovni center Kruševac, zgrajen leta 1991, katerega soavtorica je bila Kanina sestra, arhitektka Ljiljana Radević, in ki predstavlja njuno skupno raziskovanje postmoderne arhitekturnega izraza. Leta 1992 je prejela nagrado osvoboditve Podgorice, leta 1994 pa je postala zunanja članica Ruske akademije za arhitekturo in gradbeništvo. Bila je članica črnogorskega centra PEN, od leta 1999 pa kot prva ženska (akademičarka) tudi redna članica Dukljanske akademije znanosti in umetnosti v Črni gori. Umrla je v Podgorici leta 2000.

Njeno najzanimivejše in najpomembnejše delo ostaja hotel »Podgorica«, katerega skladno lepoto je v svojem poslovnem govoru ob Kanini smrti izpostavil tudi arhitekt in profesor Ranko Radović:

Na tej stavbi ni izrečena nobena beseda preveč ali premalo, in to ji tudi ne bi pristajalo, naša neimar – in namenoma ne bom rekel neimarka, zagotovo ne zaradi neprimerne mačizma – je to vedela. To je bila nekakšna njena viteška natančnost že kot mlade gradbenice, s katero je izstopala še mnogo pozneje, in z njo živela kot strokovnjakinja in kot oseba, dostojanstveno in močno, toda tiho.¹²

Torej, ne beseda »o tej stavbi« (v smislu, kaj je nekdo rekel, ali bi moral reči, o hotelu »Podgorica«), ampak prav beseda »na tej stavbi« – materializacija objekta namreč govori tudi sama in v tem primeru je bila izvedena in poenotena tako popolno, da ni več na voljo ne materiala ne besede, ki bi ju lahko dodali – ona, avtorica, arhitektka, je to vedela. To nam sporoča profesor Radović. Zdi se, da Kane ni hotel imenovati »neimarka«, da je ne bi izvzel iz arhitekturnega kanona, ker je ženska, saj se je zavedal, da je ves ta kanon seksističen.

¹² »Reč više ili reč manje na ovoj zgradi nije izrečena i ne bi joj pristajala, *neimar* – a neću namerno da kažem *neimarka*, i sigurno ne iz neprimerenog mačizma – je to znala. To je bila neka njena viteška preciznost već kao mlade graditeljke, sa kojom će se izdvajati i mnogo kasnije, sa kojom će živeti i kao stručnjak, i kao ljudsko biće, dostojanstveno i snažno, ali tiho.« Ranko Radović, »Strogi, a raskošni svijet arhitekture Svetlane Kane Radević: Ženski senzibilitet i viteška preciznost«, *Vijesti*, 11. november 2000. Izraz *neimar* je arabskega izvora in pomeni 'gradbenik', 'inženir', 'arhitekt'.

Danes se zdi, da bi vendarle bilo bolje, če bi, brez opravičevanja in pojasnjevanja, rekel »neimarka« – ampak na začetku 2000-ih žal še ni bila mogoča smiselna debata o pomenu spolno občutljivega jezika v akademskih krogih.

Originalni koncept urbane umestitve hotela »Podgorica« je danes okrnjen in zožen zaradi privatizacije zemljišča ter zaradi planiranja in realizacije intenzivne zazidave desnega obrežja Morače (fotografija © Ivan Mandić, 2022).

Življenje, ustvarjanje in vpliv Svetlane Kane Radević je treba še temeljito raziskati in opisati. Njeno delo se je prvič pojavilo na kakšni pomembni mednarodni razstavi leta 2004, ko je bil hotel »Podgorica« predstavljen na Beneškem bienalu v okviru paviljona »Montenegrin Eco-Logic lab« Slobodana Danka Selinkića.¹³ Kanine avtorske risbe za projekte hotela »Podgorica« in »Zlatibor« so bile uvrščene na prestižno razstavo jugoslovanske arhitekture *Toward a Concrete Utopia* (H konkretni / betonski utopiji), ki je bila leta 2018 organizirana v Muzeju moderne umetnosti (The Museum of Modern Art – MoMA) v New

¹³ Slobodan Danko Selinkić (koncept) in Bojana Pejić (urednica kataloga), *Montenegrin Eco-logic Lab: Interfaces Between Architecture and Environment: Pavilion of Serbia and Montenegro, Republic of Montenegro (12 September – 7 November 2004)*, Cetinje: Narodni muzej Crne Gore, 2004.

Yorku.¹⁴ V okviru spremljevalnega programa 17. beneškega arhitekturnega bienniala leta 2021 je bila predstavljena tudi prva razstava, posvečena Kaninemu življenju in delu – *Skirting the Center: Svetlana Kana Radević on the Periphery of Postwar Architecture* (Obroba centra: Svetlana Kana Radević na periferiji povojne arhitekture),¹⁵ ki je nastala na podlagi avtoričinega osebne arhiva. Anna

Kats, ena od kustosinj te razstave in članica kuratorske ekipe razstave *H konkretni / betonski utopiji* v muzeju MoMA, je opozorila na pomanjkanje uradnih državnih arhivov, ki bi morali hraniti arhitekturno dokumentacijo, ter na težave, ki jih predstavlja pomanjkanje arhivskega gradiva pri predstavitvi Kaninega dela in pri razumevanju njenega vpliva v mednarodnem kontekstu.¹⁶ Vse to pa so zgolj posledice odnosa uradnih institucij do dragocene kulturne dediščine, kar povojna moderna arhitektura v Črni gori zagotovo je. Tako kljub občasni deklarativni podpori promociji te dediščine na institucionalni ravni ni zavzetosti za njeno varovanje in proučevanje njenih posebnosti – še več, institucije s svojim neukrepanjem aktivno prispevajo k pozabljanju, pogosto pa tudi k neposrednemu fizičnemu uničevanju modernističnih stavb in urbanih kompleksov, katerih mesto zasedajo novi, privatizirani gradbeni in urbanistični projekti. Kot je Dragović že zapisala,

razkorak med tem, kar je promovirano kot pomembno, ter tem, kar je obravnavano kot pomembno, odraža paradoks sodobnega prostorskega razvoja v Črni gori, razpetega med konceptom prve ekološke države na svetu¹⁷ ter realnostjo ekonomske odvisnosti od množičnega turizma in tujih investicij.¹⁸

¹⁴ Martino Stierli in Vladimir Kulić, *Toward a concrete utopia: architecture in Yugoslavia: 1948–1980*, New York: The Museum of Modern Art, 2018.

¹⁵ V Črnogorski jezik je razstava prevedena kot *Svetlana Kana Radević – poslijeratna arhitektura između centra i periferije*, <https://kanaradevic.me/me/o-izlozbi> (dostop: 27. julij 2022).

¹⁶ Kats, »Svetlana Kana Radević (1937–2000)«.

¹⁷ Poslanci Republiške skupščine Črne gore so 20. septembra 1991 na Žabljaku izglasovali »Deklaracijo o ekološki državi Črni gori«.

¹⁸ Sonja Dragović, »What Fundamentals? Revisiting Treasures in Disguise: The Ominous Ruins of Montenegrin Modernism«, *Architectuul*, 21. februar 2021, <https://architectuul.tumblr.com/post/642897738107895808/what-fundamentals-revisiting-treasures-in> (dostop: 15. september 2022).

Žrtve teh procesov so tudi prostorski viri ter naravna in arhitekturna dediščina, s tem pa tudi zapuščina Kane Radević, kar je odlično razvidno prav iz načina, na katerega sta bila v procesih urbanističnega razvoja in urbane preнове obravnavana njena hotela »Podgorica« in »Zlatibor«.¹⁹

Z otvoritve razstave, ki je predstavila osebni arhiv Svetlane Kane Radević v Podgorici, december 2021 (fotografija: Luka Bošković ©www.kanaradevic.me). Na stenah se vidijo arhitekturni načrti in fotografija hotela »Zlatibor« v Užicah dokončanega leta 1981.

Upanje, da kljub vsemu obstaja možnost za učenje, razumevanje in spremembe, vzbuja vse večji interes javnosti za aktivno sodelovanje pri oblikovanju javnih politik prostorskega razvoja. V želji po boljši in glasnejši artikulaciji stališč nove generacije arhitektov do načrtovalskih, urbanističnih in arhitekturnih praks, ki po našem mnenju škodijo uravnoteženemu in pravičnemu razvoju mesta, je konec leta 2015 v Podgorici nastala skupina »KANA / ko ako ne

¹⁹ Milica Vujošević, Sonja Dragović in Jelena Rabrenović, »The Neglect of Modern Architectural Heritage in Montenegro – Case Study of the Podgorica Hotel«, v: *Architectural Heritage and Urban Planning, Proceedings: XI Scientific and Professional Conference*, ur. Rade Mrlješ, Belgrade: Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, 2021: 312–321.

arhitekt« (KANA / kdo drug, če ne arhitekt). Ime je *hommage* ustvarjalnosti Kane Radević in hkrati odgovor na vprašanje: »Kdo lahko pojasni protislovja procesa nastajanja sodobnega mesta?« Skupina se ukvarja z izobraževanjem ter z raziskovalnim in aktivističnim delom, z namenom narediti ta proces jasnejši in dostopnejši vsem, ki bi si želeli v njem sodelovati. Kanini znani izjavi, da »arhitektura ni le avantura prostora in materiala« in da »moja družbena angažiranost spreminja estetsko vznemirjenje v etično dejanje«,²⁰ lahko torej razumemo tudi kot spodbudo k neizbežni družbeni angažiranosti arhitektov_k v našem času in naših mestih.

SONJA DRAGOVIĆ je raziskovalka na Raziskovalnem centru za družbeno-ekonomske in prostorske študije – DINÂMIA'CET-IUL na Univerzitetnem inštitutu v Lizboni (ISCTE-IUL), kjer je doktorandka in štipendistka Portugalske fundacije za znanost in tehnologijo. Diplomirala je na Ekonomski fakulteti Univerze Črne gore, magistrski program urbanističnih študijev pa je leta 2015 končala na Svobodni univerzi v Bruslju (ULB). Pripravila je več raziskovalnih prispevkov, poglavij v knjigah, strokovnih poročil in predlogov politik o praksah urbanega aktivizma in aktivnem sodelovanju z lokalnimi skupnostmi za izboljšanje participativnih metod, javnih politik in skupnih prostorov. Je članica več aktivističnih in raziskovalnih kolektivov v Črni gori in na Portugalskem – med drugim društva KANA (Podgorica) in Laboratorija za študij urbanega (Lizbona) – ki se posvečajo sodobnim pristopom k politikam in praksam urbanega razvoja.

JELENA RABRENOVIĆ je osnovni, specialistični in magistrski študij arhitekture zaključila na Fakulteti za arhitekturo Univerze Črne gore v Podgorici. Od leta 2012 profesionalno deluje na področju arhitekture. Kot pooblaščen arhitektka projektira in revidira projekte ter nadzira izvedbo del, sodeluje na arhitekturnih razstavah in natečajih ter se ukvarja s svetovalnim in znanstvenim delom. Je ena od ustanoviteljic društva arhitektov KANA, ki deluje na področju promocije sodobne arhitekturne dediščine 20. stoletja, uveljavljanja stroke, preprečevanja pustošenja arhitekturnih in prostorskih vrednot ter spodbujanja sodelovanja državljanov pri prostorskem načrtovanju in urejanju v Črni gori. Je članica Inženirske zbornice Črne gore. Sodelovala je na več domačih in mednarodnih razstavah in znanstvenih ter strokovnih srečanjih. Objavlja strokovna dela ter ves čas vpliva na oblikovanje znanja in ozaveščanje o različnih temah s področja arhitekture in urbanizma.

MILICA VUJOŠEVIĆ je diplomirala iz urbanizma na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Beogradu leta 2009, kjer je leta 2015 tudi doktorirala na smereh Tehnologije v arhitekturi ter Bioklimatske in ekološke arhitekture. Ukvarja se s strokovnim, znanstvenim in praktičnim delom. Področja njenega raziskovanja obsegajo trajnostni razvoj, energetsko učinkovitost in tehnologije v arhitekturi. Je avtorica oziroma soavtorica več kot dvajsetih del, objavljenih v znanstvenih revijah in monografijah, ter več kot petnajstih strokovnih člankov. Sodelovala je pri več kot desetih idejnih in izvedbenih projektih ter arhitekturnih natečajih; pri znanstvenih projektih in kot pedagoška sodelavka na univerzi. Je sodelavka Evropske komisije pri ocenjevanju projektov na področju raziskav in inovacij.

²⁰ Aleksandar Ašanin, prepis dokumentarnega filma »Život jedini čovjeka – Svetlana Kana Radević«, 2016, <https://bit.ly/3S4RPlq> (dostop: 27. julij 2022).